

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר יעקב דוד המניק שליט"א

בבא מציעא צד. בענין משנת ארבעה שומרים

נקודות שנידונו בשיעור זה

- בגמרא מבואר דאפילו לר"מ, דס"ל שאין אדם מתנה על מה שכתוב בתורה, יכול שומר חנם להתנות להיות פטור משבועה כיון דמעיקרא לא שעבד נפשי, ופירש רש"י שלא שיעבד נפשו לירד בתורת שומרים אלא למקצתו. וצ"ע, דבברייתא מבואר ששומר שכר יכול להתנות להחמיר על עצמו ולהיות כשואל, והאיך ניתן לומר סברת רש"י כשמחמיר על עצמו בתנאו?
- נחלקו שמואל ור' יוחנן האיך שומר שכר מתנה להיות כשואל, דלשמואל מיירי בשקנו מידו ולר' יוחנן קנה בההיא הנאה דקא נפיק ל"י קלא דאינשי מהימנא הוא. האם יש נ"מ להלכה בין שני הפירושים האלו?
- בגמרא בתחילת פרק השואל מביא "תנן התם ארבעה שומרים הם", ומפרש המקורות לכל דיני המשנה. וצ"ע, דמשנה זו דעל"י קאי נשנית בדף הקודם (בסוף פרק השוכר), ולמה לא קבעה הגמרא את דבריו על המשנה ההיא, במקומה?
- במשנה בבא מציעא צג. איתא דשומר חנם נשבע "על הכל", והשואל משלם "את הכל", אבל ברש"י שם תיקן הלשון ונקט גם בשואל דחייב "על הכל". וצ"ע, למה שינה רש"י את לשון המשנה?
- בגמרא בבא מציעא צג. פריך, "אי הכי (דרבה בר אבוה איפכא מתני לה, דר"מ סובר ששוכר כשומר שכר) ארבעה – שלשה ניהו!". וצ"ע, למה נקט "אי הכי", הא גם אם ר"מ סובר ששוכר כשומר חנם יקשה כן! ובתוספות באמת כתבו דלאו דוקא נקט "אי הכי", וברש"י בשבועות מחקו, אבל ברש"י בסוגיין לא מחקו ומשמע דגרס לה ולדבריו צ"ע ליישב.
- מהו חיוב השומר לשלם עבור הפקדון? האם הוא מחיוב השבת הפקדון, או מדין מזיק, שחייבתו התורה לשלם עבור נזקי הפקדון כיון שהוזק תחת ידו? או דילמא חיוב השומר הוא מטעם אחר לגמרי, מדין פועל שגרם הפסד לבעל הבית שהשכירו?

1. משנה וגמרא בבא מציעא צד. וז"ל, "משנה מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה, והשואל להיות פטור מלשלם, נושא שכר והשוכר להיות פטורין משבועה ומלשלם. כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, וכל תנאי שיש מעשה בתחילתו תנאו בטל, וכל שאפשר לו לקיימו בסופו והתנה עמו מתחילתו תנאו קיים. **גמרא** אמאי? מתנה על מה שכתוב בתורה הוא, וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל! הא מני רבי יהודה היא דאמר בדבר שבממון תנאו קיים, דתניא האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה הרי זו מקודשת ותנאו בטל, דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר בדבר שבממון תנאו קיים. ומי מצית מוקמת לה כרבי יהודה? אימא סיפא כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, אתאן לרבי מאיר! הא לא קשיא לעולם רבי יהודה היא, וסיפא בדבר שאינו של ממון. אימא סיפא כל תנאי שיש בו מעשה בתחילתו תנאו בטל, מאן שמעת ליה דאית ליה הא סברא רבי מאיר, דתניא אבא חלפתא איש כפר חנניא אמר משום רבי מאיר תנאי קודם למעשה הרי זה תנאי, מעשה קודם לתנאי אינו תנאי. אלא, כולה רבי מאיר היא, ושאיני הכא דמעיקרא לא שעבד נפשיה.

תנא ומתנה שומר שכר להיות כשואל. במאי, בדברים? אמר שמואל בשקנו מידו, ורבי יוחנן אמר אפילו תימא בשלא קנו מידו, בההיא הנאה דקא נפיק ליה קלא דאינשי מהימנא הוא גמיר ומשעבד נפשיה."

ורש"י שם, וז"ל, "אפילו תימא. רישא דקתני מתנה שומר חנם להיפטר משבועה רבי מאיר, והאי לאו מתנה על מה שכתוב בתורה הוא אלא שאמר לו אי אפשי להיות שומר שלך אלא בכך, ושומר לא נחית לשמירה עד דמשיך לבהמה, והאי כי משיך כבר פירש על מנת שאין לו עליו שבועה ולא שיעבד נפשיה לירד בתורת שומרין אלא למקצת, ולמה שירד ירד, אבל

המקדש את האשה, מכי אמר לה הרי את מקודשת לי איתקדשה לה וכי אמר לה על מנת שאין לך עלי מתנה על מה שכתוב בתורה, דאין אישות לחצאין וכי תפיס קדושין לגמרי תפיס, והוה מתנה על מה שכתוב בתורה."

ותוספות כתובות נו: ד"ה הרי זו מקודשת ותנאו בטל, וז"ל, "והא דתנן בהשוכר את הפועלים (ב"מ דף צד. ושם) מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה ופריך בגמרא והא מתנה על מה שכתוב בתורה הוא כו' ומסיק אפילו תימא רבי מאיר שאני הכא דמעיקרא לא שיעבד נפשיה, ומאי משני והא הכא נמי לא קידשה על מנת כן ולא שיעבד נפשיה, וי"ל דשאני התם כיון דריבתה תורה שומרים הרבה שומר חנם והשואל נושא שכר כו' יכול נמי כל אחד להיות לפי תנאו, א"נ שאני התם דחייבתו תורה שומר שכר על שלוקח שכר ושואל לפי שכל הנאה שלו ומשעבדים עצמם לכל הכתוב בפרשה הלכך במקום שאין משעבדים עצמם פטורים. ובקונטרס פירש שם דהכא מקודשת משום דכי יהיב לה קדושיה אקדשה ותנאה דבתר הכי לאו כלום הוא שכבר היא אשתו אבל שומר חנם מתנה קודם שמשך, ואין נראה דהא כל תנאי לרבי מאיר תנאי קודם למעשה הוא."

2. רמב"ם הלכות שכירות פרק ב' הלכה ט', וז"ל, "מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה והשואל להיות פטור מלשלם, וכן מתנה בעל הפקדון על שומר חנם או נושא שכר ושוכר להיות חייבין בכל כשואל, שכל תנאי בממון או בשבועות של ממון קיים וא"צ קנין ולא עדים."

ומגיד משנה שם, וז"ל, "ומ"ש ואין צריך קנין. פסק כר' יוחנן שאמר שם כן, וכן בהלכות."

3. גמרא בבא מציעא צד, וז"ל, "תנן התם, ארבעה שומרים הם שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר. שומר חנם נשבע על הכל, והשואל משלם את הכל, נושא שכר והשוכר נשבעין על השבועה ועל השבועה ועל המתה ומשלמים את האבידה ואת הגניבה. מנא הני מילי?"

ורש"י שם ד"ה נשבעין, וז"ל, "נשבעין. שכן הוא, שלא פשעו בה ושלא שלח בה יד."

ותוספות שם ד"ה תנן התם, וז"ל, "משום דאייתי במתניתין קרא ד"ואם בעליו עמו וגו'" נטר למימר מנא ה"מ עד הכא."

4. משנה וגמרא בבא מציעא צג, וז"ל, "משנה ארבע שומרים הן שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר. שומר חנם נשבע על הכל, והשואל משלם את הכל, ונושא שכר והשוכר נשבעים על השבועה ועל השבועה ועל המתה ומשלמין את האבידה ואת הגניבה. **גמרא** מאן תנא ארבעה שומרים? אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה רבי מאיר היא. אמר ליה רבא לרב נחמן מי איכא דלית ליה ארבעה שומרינן? אמר ליה הכי קאמינא לך, מאן תנא שוכר כנושא שכר רבי מאיר היא. והא רבי מאיר איפכא שמעינן ליה, דתניא שוכר כיצד משלם? רבי מאיר אומר כשומר חנם, רבי יהודה אומר כשומר שכר. רבה בר אבוה איפכא קתני. אי הכי, ארבעה? שלשה נינהו! אמר רב נחמן בר יצחק ארבעה שומרינן ודיניהם שלשה."

ורש"י שם, וז"ל, "שומר חנם נשבע על הכל. על כל המאורעות הכתובות בשאר שומרים לחיוב הוא נשבע שכך עלתה לו ופטור, ולקמן בהשואל (בבא מציעא צד) יליף לכולה מתניתין מקראי. על הכל. גניבה ואבידה ואונסין."

ותוספות שם ד"ה אי הכי, וז"ל, "האי אי הכי אין בו "אי אמרת בשלמא", דמעיקרא נמי הוה מצי לאקשוויי הכי, וכן יש הרבה בגמרא."

5. רש"י שבועות מט ד"ה הני ג' הוי, וז"ל, "ול"ג "אי הכי", ובין לר' מאיר ובין לר' יהודה פרכינן לה."

6. מחנה אפרים הלכות שומרים סימן ח', וז"ל,

לשמרו, מעתה המפקיד שטרות אצל חברו אפי' בשטר ולא קבל עליו אחריות בפי' וטען שנאנסו או נגנבו ואפי' בפשיעה הרי הוא נאמן בלא שבועה ואפי' דרבנן וכו' עכ"ל. מוכח מדבריו דכל שקבל עליו לשלם הי"ז משלם אפי' בדברים שנתמעטו משמירה....

וכ"ת א"כ אמאי איצטריך תלמודא בפי' הזהב לאוקומיה למתניי דהשוכר את הפועל לשמור את התינוק כשקנו מידו כי לא קנו נמי כל שהתנה וקבל עליו לשלם הי"ז מתחייב וכמ"ש, לאו קושיא היא דהתם צריך לקנין כדי לחייבו אפי' בגניבה ואבידה ואין התנאי מועיל כדי לחייבו אלא כי פשע בהם השומר דהוי גרמא בנזקין."

"מעתה דון מינה בני"ד דפשיעה לא הוי אלא גרמא בנזקין וגזרת הכתוב הוא לחייב את השומרים, דלא מיעט קרא עבדים וקרקעות אלא בשלא התנה בפי' שאם פשע יהיה חייב לשלם, אבל כשהתנה כן כיון דהדין הוא בכל גרמא בנזקין דכשקבל עליו לשלם חייב הי"ה בעבדים וקרקעות.

וכן נר' מתשו' הריטב"א ז"ל הביאה מרן הב"י בסוף סי' ס"ו, וז"ל הצריך לנו, ודקאמר פושע מזיק הוא וחייב שלא מדין שומר הא ליתא דפשיעה גרמא בנזקין היא שהוא פטור מדיני אדם אלא שהתורה חייבה שומרי' בפשיעה מפני שסמך עליהם בעל הפקדון והבטיחו שומר

7. כללים ברש"י שבסוף מסכת ברכות, וז"ל, "עוד כתב, כשרש"י אומר "ופריך ומשני" ר"ל שהוא המקשן בעצמו הראשון ולא אחר, וכשאומר "ופרכין ומשנינן" הן הבעלי גמרא ולא המקשה הראשון."

ובכללי הגמרא שם אות ג', וז"ל, "עוד מוכיח מדברי המרדכי ז"ל שם דאע"ג דסתם לן תנא כרבי מאיר ומחלוקת בבריתא פסקינן הלכה כרבי יהודה מהכלל המסור בידינו ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה, ואע"פ שאף בזה כתבתי בהגהות הרמב"ם ז"ל פ"ד דבכורים דף קל"ז ע"ד שטה כ"ג בהגהות כסף משנה שאפשר לדחותו אין זה עיקר, וכן מצאתי לרב ז"ל בעל כסף משנה פרק ט' מהלכות רוצח גבי הא דכתב הרמב"ם ז"ל ויוצאים ה' זקנים מבית דין הגדול בירושלים וכו' כתב דאע"ג דסתם לן תנא כרבי שמעון בפרק עגלה ערופה כיון שבפרקא קמא דסנהדרין במחלוקת היא שנויה הוה לי סתם ואח"כ מחלוקת דבתרי סדרי יש סדר למשנה ואין הלכה כסתם והדרינן לכללים דר' שמעון ור"י הלכה כר' יהודה, אלא שאפשר לומר דלא כתב כן הרב ז"ל אלא בסתם ואח"כ מחלוקת במשנה אבל בסתם משנה ומחלוקת בברייתא לא, ועיין בספר הליכות עולם בשער החמישי פרק ג', וכן כתב הרב ז"ל שם בספר כללי הגמרא דסתם במתניתין ומחלוקת בבריתא הלכה כסתם ואף אם בעלי המחלוקת הם רבי מאיר ור"י הלכה כר' יהודה."